
Opredelitev nekaterih indikatorjev individuacije v grajenem okolju

Author(s): Samo DROBNE

Source: *Urbani Izziv*, No. 21/22, PLANIRANJE IN UREJANJE PODEŽELJA (december 1992 / December 1992), pp. 81-89

Published by: Urbanistični inštitut Republike Slovenije

Stable URL: <https://www.jstor.org/stable/44180197>

Accessed: 21-02-2025 18:27 UTC

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at <https://about.jstor.org/terms>

This article is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0). To view a copy of this license, visit <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>.

JSTOR

Urbanistični inštitut Republike Slovenije is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Urbani Izziv*

Samo DROBNE

Opredelitev nekaterih indikatorjev individuacije v grajenem okolju

1.0 Uvod

Izhajamo iz definicije družbenega razvoja kot enotnosti nasprotij procesov individuacije in globalizacije (Mlinar 1990a). Temeljna procesa družbenega razvoja po zgoraj navedeni paradigmi sta protislovna, kar pomeni, da sta po eni strani medsebojno odvisna, po drugi pa se medsebojno izključujeta. Oba procesa skupaj, kot nakazuje avtor, sta 'glavna krivca' prestrukturiranja in razkroja dosedanje teritorialne družbene organizacije. Čeprav sta opredeljena kot procesa, ki na višjih točkah družbenega razvoja konvergirata od izključnosti k vzajemnosti, in čeprav se zavedamo skoraj pretiranega poenostavljanja problema, bomo na tem mestu obravnavali le nekatere indikatorje procesa individuacije oz. osamosvajanja v grajenem okolju. V delu bomo kritično izpostavili nekatere dosedanje indikatorje družbenega razvoja (Bajec 1977, Sicherl 1990, idr.), in s tem tudi razumevanje razvoja, prevzeli nekatere že prepoznane opredelitve razsežnosti individuacije (Mlinar 1990a) in še posebej razsežnosti individuacije v grajenem okolju (Mlinar 1983), prav tako pa družboslovne raziskave soočili z urbanističnimi ter raziskavami stanovanjskega okolja (Ivanšek 1962, Jernejc 1962, Ivanšek 1988). Kot rezultat bomo podali nekatere indikatorje individuacije v grajenem okolju.

Indikator razumemo kot nekaj (količino ali kvaliteto), ki kaže na nekaj drugega (McGranahan 1972). Tako temperatura, ki jo izmerimo z medi-

cinskim termometrom, ni indikator telesne temperature, ampak je indikator bolezni.

Proces **individuacije** lahko v splošnem opredelimo kot proces osamosvajanja tako na individualni kot tudi kolektivni ravni družbene analize (Mlinar 1990a)¹. Vsaka raven ima spet svoje posebnosti, tako da se medsebojno lahko skladata ali tudi razhajata in si celo nasprotujeta.

Čeprav smo v 70. letih družbeni razvoj že razumeli kot proces gospodarskih, družbenih, kulturnih in političnih sprememb, pa smo ga še vedno opredeljevali in merili le delno - povečini le s t. i. gospodarskimi indikatorji razvoja. Obrazložitev je bila, da s "posrednimi cilji razvoja realiziramo neposredne cilje"² (Bajec 1977, 8). V tem smislu je družbeni proizvod še danes opredeljen kot skupni indikator celotne stopnje razvoja in osnovnega cilja razvoja. Ta visoko agregiran denarni pokazatelj je imel vrsto pomanjkljivosti, saj z njim ni bilo mogoče opredeljevati vrednosti izven denarne sfere. Kasneje, ko se je že pojavilo razumevanje, da z družbenim proizvodom na prebivalca ne merimo družbenega blagostanja, ampak le gospodarsko aktivnost, se je vse bolj kazala potreba po vključitvi t. i. družbenih indikatorjev, ki bi bili direktno povezani s kvaliteto življenja³. Danes merimo družbeni razvoj v obliki izboljšanja družbene blaginje in kvalitete življenja. Medtem ko prvo merimo z makroindikatorji, ki določajo stanje družbenega sistema in so opredeljeni z družbeno statistiko, pa kvaliteto življenja opredeljujemo z mikroindikatorji, ki določujejo stanje posameznih oseb in so povečini opredeljeni z vzorčnimi anketami (Antončič 1989). Paradigma družbenega razvoja je v tem primeru, čeprav avtorji poudarjajo negospodarske vidike družbenega razvoja, še vedno preveč gospodarska⁴. Potrebo po dopolnitvi tako enostranskega visoko agregatnega indikatorja, kot je družbeni proizvod, z drugimi indikatorji, zlasti tistimi družbenimi indikatorji, ki so neposredno povezani s kvaliteto življenja, je pred nedavnim izpostavil tudi Sicherl (Sicherl 1990).

Tuji avtorji opredeljujejo naslednje vzorce za izgradnjo družbenih indikatorjev (Land 1975, Bunge 1976, Carley 1981 v: Antončič 1989):

- programatični vzorec (ki upošteva institucionalno strukturo),
- ciljni vzorec (ki upošteva družbene sestavine),
- vzorec, ki sloni na življenjskem ciklu, in
- vzorec izpeljave indikatorjev iz teoretične obravnave problema.

Podrobneje o vzorcih izgradnje družbenih indikatorjev v omenjeni literaturi (Antončič 1989 str.2). Kot smo že nakazali v uvodu, nas zanima predvsem zadnji vzorec oz. zahteva po izpeljavi indikatorjev iz teoretične obravnave družbenega razvoja, saj prevzemamo definicijo družbenega razvoja kot enotnosti nasprotij procesov individuacije in globalizacije⁵.

Zaradi lažjega razumevanja bomo eno izmed sestavin družbenega razvoja - individuacijo - obravnavali po področjih glavnih človekovih dejavnosti: bivanju, delu ter vzgoji in izobraževanju. Indikatorje bomo torej opredeljevali glede na človekove dejavnosti in ne po posameznih okoljih, saj se danes že močno meša človekovo delovno in bivalno okolje, prav tako se tudi kaže vse večja zahteva po izobraževanju na domu in delovnem mestu. Vprašanja osamosvajanja posebnih skupin, kot so npr. invalidi, matere z vozički, otroci, starejši ljudje, obravnavamo sproti v kontekstu grajenih ovir po posameznih dejavnostih. Pri slednjem bomo še posebej pokazali, kako močno prostorsko-fizična struktura mesta vpliva na proces individuacije, prav tako pa je tudi sama izraz teh procesov.

2.0 Opredelitev nekaterih indikatorjev individuacije v grajenem okolju

Osamosvajanje (proces osamosvajanja) se izraža tudi kot **različnost**, **raznolikost**, kar je ena izmed oblik individualnosti. Kot že omenjeno, poteka proces individuacije na obeh ravneh družbene analize, na

individualni in kolektivni. V grajenem okolju prepoznavamo omejeni ravni kot odnos ravni posameznik - soseska, naselje. V tem smislu lahko tudi ugotovimo pomembno vlogo urbanističnega planiranja, ki preko gradbeno-tehničnih, tehnoloških, arhitektonskih ter oblikovnih vidikov zavira ali pospešuje proces osamosvajanja. In če govorimo o soseski kot modelu za 'integrirano poenotenje raznolikosti', potem lahko na naslednji ravni (raven soseska - mesto) sosesko razumemo kot samostojno enoto mesta, kot prostorsko, funkcionalno, družbeno in simbolno zaključeno celoto (Perry 1929, v: Mlinar 1978a) oz. kot samostojno identiteto in navezanost na njo.

Kot iztočnica in kot rdeča nit pri opredeljevanju indikatorjev individualizacije v grajenem okolju bosta služila **dva zakona dostopnosti**, ki razkrivata temeljne protislovne težnje v prostorski organizaciji mesta in njegovih posameznih območij (Mlinar, Teune 1972, v: Mlinar 1978b):

- prvi zakon dostopnosti, ki pravi, da vsak posameznik, skupina, ustanova ali ozemeljska enota želi imeti dostop do vsakega drugega posameznika, skupine, ustanove ali ozemeljske enote brez vsakršnih omejitev ali s čim manjšimi stroški,
- drugi zakon dostopnosti, ki izraža, da nihče (posameznik, skupina, ustanova) ne želi, da bi kdor koli drug imel dostop do njega, razen če je bil dejansko izbran.

2.1 Bivanje

Človek se v grajenem okolju uveljavlja kot subjekt ali pa se omejuje na vlogo objekta v tem okolju⁶. V tem smislu se kažeta dve značilni razsežnosti individualizacije: izbira primernejše alternative in/ali oblikovanje (spreminjanje) grajenega okolja (mišljeno je predvsem prilagajanje ožjega bivalnega okolja).

2.1.1 Izbira primernejše alternative

Z izbiro primernejših alternativ je mišljena predvsem izbira bivališča (stanovanja). Tako je dana večja

možnost za osamosvajanje posameznika, kolikor večji je **razpon razpoložljivih alternativ** izbire bivališča. V fizičnem smislu gre pri tem predvsem za izbiro lokacije znotraj mesta (ali celo soseske), za izbiro tipa stanovanjske zgradbe, nadstropja v večstanovanjski zgradbi, za možnost izbire orientacije stanovanja, za izbiro tipa stanovanja, njegove velikosti, opremljenosti ipd. Indikatorje izbire bivališča lahko proučujemo v obliki **(a)** sedanjih možnosti v raznovrstnosti razpoložljivih bivališč (mišljeni sta tako struktura stanovanjskega fonda kot tudi raznovrstna ponudba in povpraševanje po bivališčih) ali v obliki **(b)** zgodovine dejanskih zamenjav.

Kot prvi indikator, ki kaže na možnost večje izbire bivališč nastopa **struktura stanovanjskega fonda**. Večja ko je različnost stanovanjskega fonda, večja je možnost izbire primerne stanovanja. Delne podatke za omenjeni indikator Zavod RS za statistiko (v nadaljevanju Statistika) že zbira; tako že lahko v rednih letnih Statističnih letopisih zasledimo podatke o dokončanih stanovanjih⁷. Nikakor pa z njimi ne pokrijemo celotnega stanovanjskega fonda - mišljena so vsa bivališča, od stanovanj v večstanovanjskih stavbah do individualnih hiš. Možnost avtomatiziranega spremljanja omenjenega indikatorja pa se kaže ob bodoči nastavitvi novega večnamenskega registra zgradb (oz. lastniškopravne različice katastra zgradb), saj bi le-ta med drugim vseboval tudi podatke o vrsti zgradbe oz. o vrsti enote v njej (Bogataj, Drobne, Ferlan 1991). Na ta način pa bi lahko hitro in učinkovito pridobili podatke o celotnem stanovanjskem fondu na območju Republike Slovenije.

Indikator, ki bi omogočal spremljanje sedanjih možnosti zamenjav stanovanj (bivališč), bi vsekakor moral izhajati iz tekoče ponudbe in povpraševanja na trgu. Mišljen je trg obstoječe stanovanjske (bivalne) strukture, ki je primerna za takojšnjo vselitev, kot tudi že izgrajena, toda še ne dokončana stanovanja (bivališča). Le-ta se prav tako pojavijo na trgu stanovanj, saj jih graditelji želijo čim prej prodati. Kot

smo že omenili, bi moral indikator spremljanja možnosti zamenjave stanovanj dajati podrobne podatke o legi stanovanja (orientacija, nadstropje), velikosti, opremljenosti itd. Kvaliteta omenjenih podrobnih podatkov je odvisna od natančnosti podajanja obvestil o ponudbi in povpraševanju. Iz povedanega lahko torej oblikujemo indikator osamosvajanja v grajenem okolju: **raznovrstnost ponudbe in povpraševanja po bivališčih (stanovanjih, hišah)**. Omenjeni indikator lahko spremljamo preko javnih občil (oglasov v časopisih, na radiu, televiziji itd.) ali pa s pomočjo podatkov, ki jih imajo posredniške službe. Spremljanje raznovrstnosti ponudbe in povpraševanja je potrebno tudi številčno opredeliti. V ta namen bi lahko uporabili indikator **število ponudb bivališč določenega tipa na število povpraševanj po bivališčih istega tipa** (npr. število ponudb dvosobnih stanovanj na število povpraševanj po dvosobnih stanovanjih, ponudba enodružinskih hiš na povpraševanjem po enodružinskih hišah itd.). Omenjena kazalca osamosvajanja, ki bi ga lahko opredeljevali posebej za urbana in ruralna območja, Statistika zaenkrat še ne zbira. Kot že povedano, se kaže možnost zbiranja podatkov preko javnih občil in posredniških služb. Zadnji izvor bi najverjetneje nudil boljše podatke.

Ker večini posameznikov ni dana možnost, da bi njihovo prvo bivališče bilo tudi zadnje (v smislu zadovoljitve želja in potreb), je njihova **življenjska pot (z vsemi bivališči kot postajami)** najbolj neposreden indikator osamosvajanja. Ker pa sama prostorska mobilnost med mesti (soseskami) in v mestu (soseski) ne pomeni samo procesa osamosvajanja, saj na posameznike in skupine vpliva še vrsta drugih dejavnikov, moramo biti pri opredeljevanju takšnega indikatorja, ki bo upošteval prostorsko mobilnost (v smislu zamenjave bivališč), skrajno previdni. Vzrok za to je tudi ta, da stalno bivališče v sodobnem svetu vse bolj izgublja pomen⁸. Toda kljub zgoraj omenjenim zadržkom bi indikator osamosvajanja posameznikov (družin) vseeno lahko opredelili s pomočjo kazalca število sprememb stalnega bivališča posameznikov, ki

bi ga morali nujno soočiti z kazalcem strukture grajenega okolja. Na ta način bi lahko proučevali željo po preseljevanju, ki bi jo povzročila dejanska stanovanjska struktura. Podatke za tako opredeljen indikator, **število sprememb stalnega bivališča na strukturo stanovanjskega fonda**, Statistika že zbira: podatke o spremembi stalnega bivališča v zgodovini centralnega registra prebivalstva, prav tako pa tudi podatke o strukturi stanovanjskega fonda. Le-te pa bi ob bodoči nastavitvi že omenjenega registra zgradb lahko še izboljšali. Takšna izpeljava indikatorja individuacije tudi ne bi ogrozila zakonodaje s področja zaščite individualnih podatkov, saj bi obravnavali le visoko agregirane podatke, pridobljene s pomočjo avtomatiziranih postopkov.

Čeprav se v sodobnih trendih razvoja komunikacijske in informacijske tehnologije ter drugih učinkih globalizacije s povečevanjem dostopnosti do raznovrstnosti bogastva sveta relativizira pomen lokacije, pa na določenih ravneh obravnave pomen lokacije še vedno ostaja močan. Mislimo predvsem na **nemožnost izključevanja** iz določenih lokacij (območij). Nedvoumen primer se kaže pri gradnji industrijskih območij ter prometnih povezav, torej pri gradnji motečih dejavnikov v okolju. Medtem ko se je danes že uveljavila praksa, da industrijo postavljamo v posebej za to opredeljena območja (cone), pa je problem bolj pereč pri gradnji prometnih povezav. V teh primerih trase cestnih in železniških povezav marsikje močno zarežejo v celovitost naselij ali sosesk. Če v teh primerih ni poskrbljeno za **zvočno in vidno zaščito**, je močno ogrožena posameznikova možnost izključevanja iz širšega bivalnega okolja, ki mu jo med drugim nudi domače bivališče. Opredelitev merljivega indikatorja, ki bo kazal na nemožnost izključevanja, je vsekakor zahtevnejša naloga. Pri opredeljevanju območij sosesk ali posamičnih stanovanjskih zgradb, katere bodo (so bile) v procesu izgradnje novih prometnih povezav podvržene motečemu vplivu, se bomo morali nasloniti na t. i. geostatistične raziskave - to so raziskave, ki temeljijo

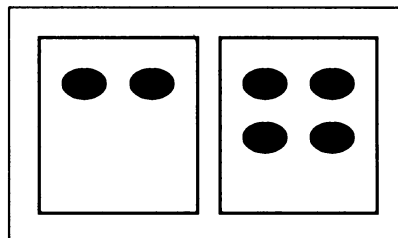
na GIS tehnologijah⁹. Z njihovo pomočjo bi lahko opredeljevali **število gospodinjev** ali **število prebivalcev, ki so na območju neposrednega vpliva motečega dejavnika**. Za opredelitev tako kompleksnega indikatorja so vsekakor potrebne nadaljnje raziskave.

2.1.2 Oblikovanje grajenega okolja in uveljavljanje individualnosti v bivališču

Najprej obravnavamo uveljavljanje posameznikove individualnosti navzven, do zunanega okolja. Stanovanje kot fizična struktura se kaže tudi v svoji ustreznosti ali neustreznosti za **obvladovanje ključnih vplivov iz okolja**, kakor lahko tudi razumemo drugi zakon dostopnosti. V tem smislu predstavlja **število komunikacijskih priključkov v stanovanju** enega izmed temeljnih indikatorjev individuacije. Čim večje je število komunikacij v stanovanju, tem večja **selektivnost** je potrebna, če naj posameznik (družina) ohrani svojo identiteto¹⁰. Prav tako kažejo tudi raziskave, da uvedba telefona ni zmanjšala števila in intenzivnosti osebnih stikov, prav nasprotno: njihovo število in intenzivnost sta se celo povečala (Stanovnik, Faleskini 1992). Možnost opredelitve indikatorjev osamosvajanja v grajenem okolju se torej kaže predvsem v proučevanju (fizičnih) **varovalnih mehanizmov**, ki jih je posameznik (družina) prisiljen uporabljati, da obvladuje ključne vplive iz okolja. Le-ti so tudi domofon, kamera na vhodu ali celo telefon z zaslonom, na katerem se izpiše telefonska številka tistega, ki kliče. Za tiste **varovalne mehanizme**, ki imajo značaj napeljav v zgradbi (domofon, kamera), lahko pridobivamo podatke s popisi gospodinjev. Eden izmed namenov vzpostavitve registra zgradb (stavb) je tudi avtomatizacija popisov gospodinjev. V že omenjeni raziskavi je opisana tudi možnost izpeljave nekaterih podatkov o vrstah napeljav na zgradbi oz. posamezni enoti v njej. Upravljavci zgradb bi v svojih podatkovnih bazah vzdrževali tudi podatke o napeljavah (v preglednicah tehničnih karakteristik oz. preglednicah dogodkov, kjer bi registrirali nove

napeljave). Indikator **vrste napeljav**, ki imajo lastnost t. i. varovalnih mehanizmov, bi tako pridobivali iz avtomatiziranih podatkovnih baz upravljavcev zgradb oz. ustreznih urbanističnih služb.

Podobno kot želi posameznik (družina) uveljavljati svojo individualnost navzven (do zunanjega okolja), se postavlja vprašanje uveljavljanja individualnosti tudi znotraj družine (gospodinjstva). Pri tem igra **notranja organizacija prostorov** v stanovanju veliko vlogo. Danes se kažejo zahteve po večjem razlikovanju prostorov v stanovanju (bivališču) predvsem v ločevanju dnevnih in nočnih prostorov, ločevanju prostorov med generacijami ter celo ločevanju kopalnice in stranišča¹¹. Posameznik v družini (gospodinjstvu) si lahko zagotovi določeno intimnost samo s svojim **osebnim prostorom**. To je prostor, kamor se lahko umakne pri učenju, pri delu na domu, pri spanju ali ko je bolan. Spodnja slika predstavlja poskus predstavitve osebnega prostora ter prenatrpanost v stanovanju. V prvem delu slike ponazarjamo velikost enosobnega stanovanja, ki je še ravnolično dovolj veliko za dvočlansko gospodinjstvo¹². Medtem pa drugi del slike predstavlja prenatrpanost v istem stanovanju, do katere pride, če v njej prebivajo npr. štiri člani družine (gospodinjstva).

Shema: Predstavitev osebnega prostora ter prenatrpanosti v stanovanju v enosobnem stanovanju

Pomemben indikator upoštevanja procesa individuacije predstavlja tudi gradnja takih stanovanj, ki bi jih stanovalci lahko **prilagajali svojim potrebam**. Danes se kaže obratna težnja, ko gradimo stanovanja, ki ostajajo kot nekakšne stalnice, stanovalci pa se morajo preseljevati. Mišljena so predvsem manjša stanovanja, ki jih ne moremo prilagajati svojim potrebam in na-

vadam. Tako lahko ugotovimo pomemben vpliv na proces individualizacije, ki ga ima podedovana stanovanjska struktura. Ker je bila v preteklosti usmeritev predvsem v gradnjo manjših stanovanj, le-ta danes zavirajo proces individualizacije. Ker tako večja stanovanja omogočajo boljše prilagajanje našim zahtevam in željam, bi lahko kot kazalec individualizacije v grajenem okolju opredelili tudi **novogradnjo večjih stanovanj**. Omenjeni indikator lahko pridobimo iz statističnih opazovanj iz statistike gradbeništva. Pregled trendov v gradnji različnih vrst stanovanj po letih od 1975 do 1989 na ozemlju Slovenije pa ne kaže dosti v prid gradnji večjih stanovanj. Po podatkih Statistike (Statistični letopis RS, 1991, 303) smo ves ta čas v največjem številu gradili predvsem trosobna stanovanja ter dosti manj pet- in večsobna¹³. Vendar je velikost stanovanja le en dejavnik, ki omogoča lažje prilagajanje stanovanja potrebam stanovalcev. Naslednji pomemben dejavnik je **notranja struktura stanovanja**. Indikator individualizacije, ki ga opredeljujemo s pomočjo strukture stanovanja (kar lahko razberemo iz tipa stanovanja), ima lahko naslednjo obliko: **število stanovalcev na tip stanovanja**. Tako opredeljen indikator kaže na možnost osebnega prostora za vsakega stanovalca v stanovanju. Zaenkrat Statistika tako kompleksnega indikatorja še ne vsebuje, vendar bi ga, glede na že zbrane podatke, lahko pridobili zelo hitro; s popisom gospodinjstev že zbiramo podatke o številu članov gospodinjstva, prav tako pa tudi podatke o tipu stanovanja (število sob v stanovanju)¹⁴. Še bolj jasn indikator bi tako bil število stanovalcev na sobo. Omenjena indikatorja število stanovalcev na tip stanovanja oz. število stanovalcev na sobo bi lahko bila primerljiva tudi v mednarodnih merilih. Kazalec število oseb na gospodinjstvo, ki ga najdemo tudi v mednarodnih statističnih izdajah, kjer ga delijo celo na urbana in ruralna območja (npr. Združeni narodi, 1991, 119), bi morali soočiti s številom sob v stanovanju.

V obravnavi osebnega prostora v stanovanju (bivališču) pa nikakor

ne smemo prezreti sodobne težnje v gradnji t. i. 'prilagodljivih' stanovanj. To so stanovanja, v katerih lahko stanovalci predelne stene poljubno prestavljajo, pač glede na trenutne potrebe. Tako lahko v času, ko otroci še živijo s starši, ustvarijo več manjših sob (zadovoljijo potrebi po osebnem prostoru) oz. povečajo prostore, ko se otroci odselijo (Friedman 1992)¹⁵. V tem primeru predstavlja indikator individualizacije **število 'prilagodljivih' stanovanj**. Statistika podobnega indikatorja še ne spremlja, saj pri nas tako zasnovanih stanovanj še ne gradimo.

Kot smo že omenili, v procesu individualizacije čedalje bolj izstopajo tudi zahteve po ločevanju dnevnih in nočnih prostorov¹⁶. Tudi indikator ločenost dnevnega od nočnega prostora lahko opredeljujemo s pomočjo že zbranih podatkov iz popisa gospodinjstev. Števila sob soočimo s številom članov družine (gospodinjstva). Ko rezultate primerjamo z mednarodnimi priporočili o minimalni velikosti stanovanj (gl. tudi opombo 12), dobimo podatek o **možnosti ločitve dnevnih in nočnih prostorov v stanovanju**. Seveda to še ne pomeni, da imajo vsa ta gospodinjstva dnevne in nočne prostore zares ločene. To je pač stvar navade. Vzporedno ob vprašanju ločenosti dnevnih in nočnih prostorov pa se izpostavljajo tudi zahteva po **lastnem prostoru za otroka**. Proces osamosvajanja se začne že pri otrocih, ko se človek najhitreje in najbolj odločilno oblikuje v osebnost. Iz zahtev po lastnem prostoru za otroka, ki naj bi zadovoljeval njegove potrebe po spanju, igri in učenju, lahko oblikujemo merljiv indikator osamosvajanja v grajenem okolju. Na primernost stanovanj za odraščanje otrok bi tako kazal indikator razvoja družbe, ki bi meril **število otrok na tip stanovanja**. Vse podatke za zadnji indikator Statistika že ima (popis gospodinjstev), potrebno bi bilo samo primerno združevanje podatkov v omenjeni indikator. Že v uvodu poglavja smo izpostavili zahteve po ločitvi stranišča od kopalnice. Kopalnica služi predvsem osebni negi in higieni stanovalcev, v veliki večini stanovanj pa tudi za pranje perila. V nekaterih stanovanjih uporabljajo kopalnico

tudi za čiščenje čevljev ter oblačenje odraslih in otrok. Raziskave kažejo, da ljudje večini niso zadovoljni s kopalnico, v kateri je tudi stranišče. Indikatorja **ločenost stranišča od kopalnice** Statistika v metodoloških zbiranjih zaenkrat še ne zajema. Toda glede na zbiranje podatkov o stranišču in kopalnici v stanovanju bi podatke o njuni ločenosti prav tako lahko zbirali preko popisa stanovanj oz. iz avtomatiziranih razširjenih podatkovnih baz registra zgradb. Za zgradbe, ki so doslej bile v družbeni lasti (stanovanjske, poslovne), pa takšne podatkovne baze že obstajajo (npr. Stanovanjsko podjetje v Ljubljani).

Kot zadnje, toda ne najmanj pomembno, obravnavamo oblikovanje grajenega okolja za t. i. 'posebne' družbene skupine, za katere teoretično ugotavljajo: "Čim bolj posameznik odstopa od poprečja, tem težje uveljavlja svoje posebne potrebe in možnosti in tem bolj se srečuje z neodzivnostjo in ravnodušnostjo" (Mlinar 1983, 162)¹⁷. V preteklosti, ko je bila v arhitekturi in urbanizmu značilna črno-bela delitev ljudi na 'zdrave' in 'bolne', sta se omenjeni stroki ukvarjali le z zdravim človekom. Tako so v grajenem okolju nastale za invalide (in tudi za ostale posebne skupine, kot so starejši ljudje, matere z vozički itd.) nepremostljive ovire - ovire, ki niso pripomogle k njihovem osamosvajanju, temveč so ga močno zavrele. Tako na področju stanovanjske gradnje še vedno ostajamo v togih okvirih maloštevilnega upoštevanja posebnih skupin ljudi, kot so starejši ljudje ter invalidi. Že prej omenjeni indikator raznovrstnost stanovanj oz. struktura stanovanjskega fonda bi lahko opredelili še posebej za t. i. posebne skupine. V tem smislu bi lahko spremljali indikator **stanovanja, primerna za starejše ljudi oz. stanovanja, primerna za invalide**. Podatkov za omenjena indikatorja Statistika še ne zbira. Kot primer poskusno opredeljujemo indikator, ki naj bi kazal na upoštevanje posebne skupine, kot so invalidi paraplegiki v stanovanjskih zgradbah in stanovanjih. Za njih sta še posebej pomembna dostopnost do stanovanja in gibanje po njem. Najbolj značilne arhitektonske ovire, ki jih

pri tem ovirajo, so preozka (ali kako drugače neprimerna) vrata na vhodu v zgradbo, neprimerna dvigala, standardno urejene sanitarije, preozka vrata v stanovanju, neprimeren izhod na balkon (preozek ali s pragom) itd. Medtem ko bi odpravljanje grajenih ovir težje statistično spremljali, saj taki posegi po navadi niso širše organizirani in za njih poskrbijo v gospodinjstvu samem, pa bi lažje opredeljevali novogradnjo ter organizirano prenavljanje stanovanj, ki so zaradi posebnih nestandardnih (gradbenih) posegov v ožje bivalno okolje primerni za invalide paraplegike. Kot rezultat bi v skupini novograjnih in prenovljenih stanovanj lahko posebej opredeljevali **odstotek stanovanj, primernih za invalide**. Zaradi kompleksnejše obravnave problema pa bi omenjeni indikator vsekakor morali soočiti tudi s **številom potreb** po tovrstnih stanovanjih. Takšen in podobni indikatorji bi vsekakor kazali na spodbujanje in pomoč družbe pri osamosvajanju posebnih družbenih skupin - torej na kvalitetnejši družbeni razvoj.

2.2 Delo

Zahteva po obvladovanju naključnih vplivov iz okolja, kot smo jo opredelili za bivališče, nastopa tudi na delovnem mestu oz. pri delu. Tudi tukaj nastopa razsežnost osamosvajanja kot možnost izključevanja iz bližnje in širše okolice. V ta namen lahko zopet uporabimo kazalca **osebni prostor in fizična izolacija**¹⁸. Osebni prostor pri delu pomeni dovolj velik, primerno oblikovan in opremljen, po navadi zaprt prostor, namenjen različnemu številu delavcev, ki pa je močno odvisen od vrste dejavnosti. Tako ne moremo ločiti delavcev za trakom v posamezne sobe, ker bi v tem primeru prišlo do občutka osamitve, medtem pa zagotavljajo vsaj montažne pregradne stene med uslužbenci v veliki sobi (dvorani) večjo individualnost. V tem smislu je potrebno razumeti osebni prostor in fizično izolacijo različno glede na dejavnost. Zato navajamo kot skrajni primer delovno mesto raziskovalcev, ki zaradi narave dela potrebujejo čim večjo izolacijo delovnih

prostorov (zvočno in dejansko fizično) ter primerno svetlobo in zračnost.

Indikatorje, ki jih izpeljujemo iz različnih standardov, imenujemo ciljni indikatorji. Tak primer indikatorja je lahko **število kvadratnih metrov delovne površine na delavca v določeni dejavnosti**, ki pa ne kaže na prostorsko strukturo delovnega mesta. V tem smislu predstavlja boljši indikator **število delavcev na prostor (sobo) v določeni dejavnosti**. Čeprav Statistika danes že zbira podatke o skupnem številu zaposlenih v delovni organizaciji, o skupni površini delovnih prostorov ter o vrsti dejavnosti (register organizacij in skupnosti), pa še nimamo vpogleda v strukturo delovnih prostorov. In čeprav bi ob bodoči nastavitvi registra zgradb dobili vpogled tudi v tovrstne podatke, se vseeno postavlja vprašanje, kako opredeliti zaposlene po prostorih. Zato ugotavljamo, da podobnih indikatorjev osamosvajanja v bližnji prihodnosti najverjetneje ne bomo opredeljevali.

Indikatorje individuacije pri delu opredeljujemo tudi za t. i. posebno družbeno skupino, kot so invalidi in telesno prizadeti. Pri tem lahko spremljamo povečevanje raznovrstnosti posebej zanje prilagojenega dela. Spremljanje **števila delovnih mest za invalide (telesno prizadete)** ali spremljanje **raznovrstnosti delovnih mest za invalide (telesno prizadete)** bi tako lahko bila pomembna indikatorja osamosvajanja. Takšnih podatkov Statistika še ne zbira.

Z razširjanjem informacijske in še posebej telekomunikacijske tehnologije se začinja uresničevati prehod in preobrazba družbe v (kvalitetno) novo družbo, imenovano tudi **'informacijska družba'**. Tako lahko proces individuacije zasledimo tudi v spreminjajoči se naravi proizvodnega procesa v prehodu od industrijske v informacijsko družbo, ko posameznik v svojem delu ne bo več vezan na čas in prostor (Mlinar 1989b, 1200). Zato bomo v nadaljevanju vprašanje individuacije (posameznikov in skupin) opredelili v vsebini potrebnih pogojev za prehod

v kvalitetnejšo novo družbo. Eden izmed temeljnih pogojev za prehod je razvita informacijska in (tele)komunikacijska tehnologija. Pri tem seveda ne moremo mehanično ločevati tehnologije na tisto, ki pospešuje, in tisto, ki zavira proces individuacije. Vendar se po drugi strani, danes vse bolj kažejo zahteve po vzpostavitvi informatiziranega delovnega mesta¹⁹. Ker informacijska tehnologija omogoča večjo izbiro o kraju in času dela, lahko nekatere aparate oz. napeljave vseeno opredelimo kot pogoj za tako delo. Sem na prvem mestu spadajo vse vrste računalnikov (od osebnih do največjih). Prvi omogočajo tudi delo na domu, o čemer bomo govorili v nadaljevanju, medtem ko uvedba večjih računalnikov prav tako pospešuje proces individuacije, saj posamezniki (in skupine), ki so preko mrež vezani na večji računalnik, niso več odvisni od različnih družbenih in organizacijskih struktur (mišljeni so predvsem novi načini poslovanja na daljavo). Tako Statistika že zbira podatke o zmogljivosti in uporabi računalniške opreme za avtomatsko obdelavo podatkov (gl. npr. Statistični letopis RS, 1991, 204)²⁰. Statistika omenjene podatke zbira za vse gospodarske, upravne, zdravstvene, izobraževalne, kulturne in druge organizacije.

Ko že nakazano, razmah informacijske in (tele)komunikacijske tehnologije omogoča **prenašanja dela na dom**. Isto okolje, ki vpliva na kvaliteto bivanja, mora hkrati omogočiti tudi delo na domu. Le-to pa mora med drugim omogočati tudi razvoj drugačnega tipa poslovanja z bankami ter z zavarovalnicami in nakupovanja vsakdanjih potrebščin. Tako v stanovanju postajajo vse bolj pomembne nekatere nove funkcije. Bivalni prostori z nameščenimi aparati in z raznimi priključki morajo omogočati neke vrste delovno okolje (telefon, računalnik s tiskalnikom, povezava v računalniško mrežo, CD, videorekorder, kabelska ter satelitska televizija). Tako kot smo včasih merili razvoj družbe s številom televizijskih aparatov v gospodinjstvu in kasneje s številom telefonskih priključkov po krajevnih skupnostih, bomo v prihodnosti razsežnost individuacije merili z in-

dikatorji, kot so npr. **posedovanje računalnika, priključek na računalniško mrežo, priključek na kabelsko in priključek na satelitsko televizijo**. Podatke o posedovanju računalniških sistemov bi lahko zbirali s pomočjo popisa gospodinjstev. Ker pa se bo omenjeni popis v bližnji prihodnosti avtomatiziral, lahko število računalnikov na domu ugotovljamo le s spremljanjem prodaje in uvoza. Podobno spremljanje predlagamo tudi za **računalniški priključek na telefonsko linijo** (t. i. 'modem'). Lažje pa bomo zbirali podatke o številu priključkov na kabelsko ali satelitsko televizijo, saj so le-ti ponavadi predmet skupnih naložb. Eden izmed pomembnih dejavnikov pri vrednotenju zemljišč in zgradb na njih so tudi napeljave v zgradbi. Že prej omenjene urbanistične službe, banke, ki se bodo odločale za investiranje, in celo zavarovalnice si bodo zato prizadevale zbrati podatke o napeljavah v zgradbah. Tako bo zbiranje podatkov o priključkih na kabelsko ali satelitsko televizijo olajšano. Prav tako že danes obstajajo podatki (ponekod celo na računalniških medijih) o omenjenih priključkih za nekatere stanovanjske in poslovne zgradbe, ki so donedavna bile v družbeni lasti. Podatke hranijo dosedanja upravitelji zgradb.

2.3 Vzgoja, izobraževanje

Proces osamosvajanja se začne pri otrocih, ko se človek najhitreje in najbolj odločilno oblikuje kot osebnost. Pomen neposrednega stanovanjskega okolja (na področju soseske) je v tem obdobju največji. Stanovanjsko okolje mora zato zagotavljati otrokom ustrezno varnost, prav tako pa tudi kreativno udejstvovanje. Pri tem je pomembna ugotovitev, da pretirana urejenost okolja ovira otroke pri njihovi igri²¹. Če torej v stanovanjski soseski ni poskrbljeno za raznovrstnost širšega bivalnega okolja ('integrirana raznovrstnost'), so otroci fizično utešnjeni in nimajo na voljo različnih snovi in predmetov, s katerimi bi lahko poizkušali, sestavljali itd. V tem smislu se kaže možnost opredelitve indikatorja individuacije v obliki **posebnih (prilagodljivih) otroških igrišč v zelenju**, ki naj bi

mestnemu otroku poleg običajne igre tudi vrnila in obogatila možnosti za igro v naravi. Podatke o izgradnji objektov Statistika sicer že zbira, toda nikakor še nima tako analiziranih indikatorjev osamosvajanja. Predlog je, da bi v sklopu spremljanja razvoja vzgoje morali spremljati tudi indikatorje o izgrajenih objektih v grajenem okolju, ki še posebej vplivajo na proces osamosvajanja posameznikov. Kot prvi predlog podajamo že zgoraj omenjena prilagodljiva otroška igrišča. Kakšna so ta igrišča oz. objekti, morajo odgovoriti strokovnjaki, ki se s tem ukvarjajo.

Otroci so tudi tista skupina ljudi, ki - poleg starejših občanov - relativno največ časa preživijo v najožjem okolju svojega bivališča. Ker tudi vzgojno-varstvene ustanove ter osnovne šole večinoma stojijo blizu stanovanja družine, le-to samo pospešuje proces individuacije na kolektivni ravni, saj take ustanove celo utrjujejo in razširjajo mrežo stikov med otroki na območju soseske. Indikator individuacije na kolektivni ravni se torej kaže kot kazalec **vzgojno-varstvene ustanove (šole) na določenem območju (soseski)**. Podatkov o območjih, s katerih otroci obiskujejo posamezne vrte in šole, Statistika še ne zbira. S predvideno razširjitvijo statističnih raziskav v tako imenovana geostatistična raziskovanja pa bodo omogočene tudi tovrstne analize.

Če smo za delovna mesta v nekaterih dejavnostih ugotavljali potrebo po čim večji izolaciji, pa indikatorjev individuacije nikakor ne moremo opredeljevati podobno tudi za otroke v vzgojno-varstvenih organizacijah ter za učence (dijake) v šolah. V tem primeru izstopi potreba po čim bolj **neposrednem stiku** z vzgojiteljem, učiteljem ali profesorjem v srednji šoli. Posameznik se lažje razvija v subjekt, če je njegov stik z učiteljem bolj neposreden. Učitelj pa se lažje posveča posamezniku, **če je učenec v razredu** (otrok v oddelku) **manj**. V tem primeru jih ne obravnava preveč kategorialno, tako kot jih mora razvrščati v posamezne skupine pri preveliki množici. V tem smislu lahko opredelimo indikator osamosvajanja kot količinsko opre-

deljen kazalec **število otrok na oddelke ali število učencev na razred**. Podatke za oba indikatorja Statistika že zbira, saj v svojih rednih pregledih posreduje tako podatke o številu otrok v vzgojno-varstvenih organizacijah ter številu učencev oz. dijakov v osnovnih, glasbenih in srednjih šolah kot tudi podatke o številu oddelkov v različnih ustanovah. Pridobitev obeh zgoraj omenjenih indikatorjev bi zato bila enostavna in hitra²². Radi pa bi poudarili, da merljiva indikatorja individuacije v grajenem okolju, kot smo ju opredelili zgoraj, ne pomenita kvalitetnejše vzgoje ali izobraževanja, ampak samo kažeta na **možnost** kvalitetnejšega napredka! Kot skrajni primer za to se lahko v prihodnosti izkaže kaka nova izobraževalna metoda, po kateri se bo kvaliteta izobraževanja bistveno izboljšala, pa čeprav bo v skupini dvesto učencev in en učitelj.

Doslej smo govorili o indikatorjih razvoja v izobraževanju, ki so po večini prostorsko vezani na izobraževalne (in tudi vzgojne) organizacije. Današnje težnje pa kažejo na nekoliko bolj prilagodljive načine izobraževanja. Prostorske razsežnosti izobraževalnega okolja dobivajo z novo informacijsko in (tele)komunikacijsko tehnologijo kar planetarni obseg. Tako so sredstva množičnega komuniciranja prebila časovne in prostorske ovire in ves svet spremenila v 'edukativno makrosfero' (Jug idr., 1987, v Mlinar: 1989b). V t. i. izobraževanju na daljavo ni več potrebno, da so študentje prisotni ali da redno obiskujejo pouk v šolah. Tudi z vidika časovne organizacije nova informacijska tehnologija povečuje možnosti za **časovno osamosvajanje** in obenem omogoča preseganje časovne neskladnosti v dostopnosti alternativnih informacijskih virov. Informacijske tehnologije imajo ogromen potencial tudi pri izboljšanju izobrazbene ravni delovne sile na vseh ravneh. Kot tak primer so nekateri univerzitetni programi v ES, kjer naj bi potekalo visokošolsko mrežno organizirano izobraževanje preko elektronskih medijev. Posameznik naj bi imel prosto možnost izbire posameznega programa, dostop do elektronskih knjižnic, mednarodnih 'on-line' izo-

braževalnih tečajev itd. S pomočjo povedanega oblikujemo indikator individuacije posameznikov; le-ta je **priključek na mednarodne 'on-line' izobraževalne tečaje**. Statistika podobnega indikatorja še ne zbira. Omenili smo tudi možnost dostopa do elektronske knjižnice. Elektronske knjižnice, ki lahko najboljše zadostijo posebnim zahtevam posameznikov (npr. raziskovalcem), predstavljajo hkrati možnost, ki jo nudi sodobna tehnologija za povečevanje pristnosti izražanja lastne identitete (kar je ena izmed temeljnih razsežnosti individuacije). Poizvedovanje posameznikov po posameznih naslovih, avtorjih in geslih v primeru uporabe elektronskih knjižnic ni več odvisno od posrednikov, tj. uslužbencev v knjižnicah. Indikator individuacije, ki vključuje zadnjo razsežnost, je **število priključkov na elektronske knjižnice**. Indikator število priključkov na elektronske knjižnice bi lahko tudi soočili s podatki, ki so že na voljo, tj. z **obiskovalci v knjižnicah**. Vzporedno z avtomatizacijo se knjižnice tudi vse bolj poskušajo približati uporabnikom s tem, da jim omogočajo prost dostop do svojega knjižničnega fonda. Na omenjeno težnjo kaže indikator **število knjižnic s prostim pristopom**, katerega spreminjanja pa zaenkrat še ne moremo predstaviti, saj so bili podatki prvič predstavljeni leta 1991.

Tako, kot smo že govorili v poglavju o indikatorjih osamosvajanja in prenašanju dela na dom, mora isto (bivalno) okolje - soba, stanovanje, hiša - omogočati stalno izobraževanje vseh članov družine ob prisotnosti informacijske tehnologije. V tem primeru omogočajo spremljanje osamosvajanja z vidika izobraževanja isti indikatorji, kot smo jih opredelili v poglavju o delu: **računalnik, priključek na računalniško mrežo, priključek na kabelsko in priključek na satelitsko televizijo**. Način pridobivanja podatkov je opisan v prejšnjem poglavju.

3.0 Sklepna misel

Namesto zaključka želimo zainteresirane spodbuditi k nadaljnjemu delu v prepoznavanje indikatorjev (razsežnosti) individuacije v graje-

nem okolju - mišljena so še ostala področja človekovih dejavnosti: zdravstvo, rekreacija ... Ker pa sta temeljna procesa družbenega razvoja, kot smo že povedali v uvodu, protislovna procesa (po eni strani sta eden od drugega odvisna, po drugi pa se izključujeta), predlagamo študij razsežnosti oz. indikatorjev individuacije v grajenem okolju v tesni povezavi s procesi povezovanja. Kot še posebej zanimiva se kaže smer študija razsežnosti in indikatorjev individuacije na kolektivni ravni grajenega okolja (soseska).

Samo Drobne, dipl. inž. grad., FAGG, Inštitut za komunalno gospodarstvo

Opombe

- Mlinar opredeljuje takšno splošno razumevanje, individuacije na podlagi petih temeljnih razsežnosti procesa individuacije: individuacija kot integracijska sprememba in diverzifikacija glede na poreklo, individuacija kot zmanjševanje določenosti na podlagi teritorialne pripadnosti, individuacija kot zmanjševanje določenosti na podlagi teritorialne pripadnosti, individuacija kot povečanje raznovrstnosti "časovno-prostorskih poti", individuacija kot povečanje kontrole in zmanjševanje naključnosti vplivov iz okolja (Mlinar 1990a, 17-23).
- "Neposredni cilji so bistveni cilji razvoja, ker jih dosežemo v sferi potrošnje, v sferi zadovoljevanja materialnih potreb vsakega človeka. Posredni ali indirektni cilji so torej sredstvo za dosego direktnih ciljev razvoja." (Bajec 1977, 8)
- Le-te smo v začetku opredeljevali kot človeško komponento razvoja. Takšno delno razumevanje razvoja je ločevalo (Bajec 1977, 13): globalno materialno komponento, globalno človeško komponento ter komponento specifičnega razvoja (pod katero smo še v začetku 80. let merili celo število članov tedanje ZKJ po občinah in republikah). Ker pa razvoj ni neposredno merljiva količina, razstavljamo posamezne komponente razvoja v niz indikatorjev. Le-ti torej predstavljajo celotno stopnjo naše informiranosti o elementih posameznih komponent razvoja na osnovi razpoložljivih statističnih izvorov, ocen, znanstvene intuicije ipd.
- V smislu prenašanja interakcij in indikatorjev gospodarskega razvoja, kar smo v začetku 60. let razumeli celo kot družbeni razvoj, na raven socialne obravnave razvoja - mišljeni so SNA

(System of National Accounts) ter s SNA skladni sistemi.

- V tem smislu tudi navajamo citat avtorja članka o indikatorjih političnega razvoja, ki pravi (Taylor 1972, 107): "Obstaja velika verjetnost, da bodo najbolj verodostojne teorije razvite s pomočjo intenzivnih raziskav različnih podatkov ter induktivnih prebliskov /v izvorniku "induktivnih preskokov domišlje" - induktive leaps of the imagination/. Dobra razlaga ne more obstajati brez neoporečnega močnega stališča, prav tako tudi podatkov ne moremo zbirati na podlagi apriorne ideje. Vprašanje o kokoši in jajcu je zelo podobno vprašanju teorije in indikatorjev. Ne moremo naenkrat oblikovati razširjenega seznama vseh pomembnih indikatorjev. Indikatorji nastajajo sproti kot rezultat izgradnje teorije - to je počasen in težaven proces."
- Človek kot subjekt ali objekt v okolju (Mlinar 1983, 158): V prvem primeru človek uveljavlja svojo samostojnost s tem, da ne sprejema avtomatično svojega okolja kot nekakšno usodno danost, niti ne sprejema konkretnih danosti, temveč izbira primernejšo alternativo in si na ta način približa svet, kakršnega si želi. V drugem primeru posameznik uveljavlja svojo samostojnost in aktivni odnos do okolja, da ga - bolj ali manj uspešno - oblikuje ali sooblikuje po svojih lastnih merilih, okolje torej prilagaja svojim lastnim potrebam. V tretjem primeru gre za to, da se človek sam prilagaja danemu fizičnemu in družbenemu okolju, ki ga sprejema ali se mu podreja.
- gl. npr. Statistični letopis RS, 1991, 303, kjer je naveden pregled dokončanih stanovanj od leta 1975 dalje po različnih tipih stanovanj.
- "Kot primer lahko vzamemo družboslovca, ki je bil rojen v ZDA, njegovi predniki so izhajali iz večih evropskih držav, izobraževal se je nekaj časa v Ameriki, nato v Angliji, sedaj pa živi in ima 'stalno bivališče' v Franciji, čeprav je kot raziskovalec zelo angažiran v nekaterih mednarodnih strokovnih asociacijah in ima svoje prijatelje v raznih delih sveta ipd." (Mlinar 1990, 33).
- GIS - geografski informacijski sistemi, računalniško podprti prostorski informacijski sistemi, ki so se začeli razvijati in uveljavljati predvsem v anglosaških državah.
- Posameznik (skupina) uveljavlja edinstvena merila selektivnosti do fizičnega in družbenega okolja, s tem ko uveljavlja svojo kontrolo nad impulzi. To pa še ne pomeni, da višjo stopnjo kontrole lahko enačimo z višjo stopnjo izolacije. Merilo individuacije ni izolacija, temveč selektivnost (Mlinar 1990a).

- ¹¹ Po rezultatih raziskave (Ivanšek 1988) so z ločitvijo kopalnice in stranišča zadovoljne prav vse družine, ki imajo v stanovanju takšno rešitev, medtem ko je pri stanovanjih, ki imajo kopalnico in stranišče v skupnem prostoru, s to rešitvijo zadovoljnih le 10 % družin (od skupno 195) (prav tam, 168).
- ¹² Povzeto po Kölnskem priporočilu o minimalni velikosti stanovanj iz leta 1957: stanovanje se šteje za minimalno veliko, če v dnevni sobi nima nobenega ležišča, starši imajo lastno skupno spalnico, otroci pa lastno spalnico. Vir: Ivanšek 1962, 20.
- ¹³ Dokončana trosobna stanovanja: 1980 - 3798 stanovanj, 1985 - 2756 stanovanj, 1986 - 3265 stanovanj, 1987 - 2605 stanovanj, 1988 - 2645 stanovanj, 1989 - 2106 stanovanj. Dokončana pet- in večsobna stanovanja: 1980 - 1715 stanovanj, 1985 - 1429 stanovanj, 1986 - 1952 stanovanj, 1987 - 1754 stanovanj, 1988 - 1436 stanovanj, 1989 - 1512 stanovanj (Statistični letopis RS, 1991, 303).
- ¹⁴ Gl. obrazec P-2 Popis prebivalstva, gospodinjstev, stanovanj in kmečkih gospodarstev v RS - Vprašalnik za stanovanje in gospodinjstvo.
- ¹⁵ V svojem delu *Decision Making Process for Choice of a Flexible Internal Partition Option in Multi-Unit Housing Using Decision Theory Techniques* in Montreal predstavlja Friedman najnovejše odločitvene modele, zasnovane kot pomoč pri izbiri alternativ organiziranja notranjih prostorov v stanovanju (Friedman 1992).
- ¹⁶ "Težnja po ločeni dnevni sobi - sobi brez spalnih mest - je tem večja, čim večja je stopnja izobrazbe članov družine" (Ivanšek 1988, 25).
- ¹⁷ "Zavestno ali nezavestno v oblikovanju mesta prevladuje določen vzorec, ki vključuje predvsem srednjo starostno generacijo, zaposlene, tiste s povprečnimi dohodki, zdrave, družine z dvema otrokoma, prevladujoči dnevni ritem življenja (delovni čas ipd.), standardni okus, prevladujoče antropometrične značilnosti itd. Čim bolj posameznik ali družina odstopa od takšnega vzorca, tem več ovir srečuje tako v izražanju svoje individualnosti kot tudi v dostopu do družbenosti, ki jo ponuja mesto." (Mlinar 1983, 162).
- ¹⁸ Ker govorimo o indikatorjih individualizacije v grajenem okolju, družbeno izolacijo, kot sta npr. vratar in tajnica, na tem mestu namerno izpuščamo.
- ¹⁹ Zahteve informatiziranega delovnega mesta so med drugim naslednje: v mrežo povezan računalnik, povezan tudi s fotokopirnim strojem, sistemom za arhiviranje, obvezen del delovnega mesta naj bi bil tudi telefon s

sistemom žive slike in aparature, ki omogočajo videokonference. Prav tako mora biti tudi zasnova delovnega mesta takšna, da postanejo zasloni, tipkovnice ipd. integralni del delovnega mesta (Stanovnik, Faleskini, 1992).

²⁰ Leta 1988 je imela Republika Slovenija skupaj 9400 registriranih računalnikov (mikro-, malih, srednjih in velikih sistemov), naslednje leto že 17.510. Prav tako je narasla tudi zmogljivost CPU oz. število spomina v MB, z 8840 na 16.412 ter tudi povprečno število ur uporabe računalnikov iz 2707 na 3385 (Statistični letopis RS, 1991, 204). Toda iz povedanega (podatkov za časovni razmah enega leta) še ne moremo sklepati na splošne težnje v razvoju.

²¹ Pretirana urejenost okolja ovira otroke pri njihovi igri. Niso zadosti le možnosti za sprostitvev otrokove dejavnosti, potrebne so tudi pobude iz okolja, ki naj bi pospeševale razvoj njegove kreativnosti. Zaradi pomanjkanja takšnih pobud v stanovanjskem okolju se otroci zatekajo v svet TV ekrana, ki ne dopušča aktivnih odgovorov pri otroku, temveč ga sili le k pasivnemu sprejemanju (Makarovič 1977, v: Mlinar 1978a, 211).

²² Kot primer bomo pokazali izračun indikatorja povprečno število učencev v osnovni šoli (skupaj v Sloveniji) na oddelek po šolskih letih: 1985/86 - 24,5 učenca, 1986/87 - 24,4 učenca, 1987/88 - 24,2 učenca, 1988/89 - 24,2 učenca, 1989/90 - 23,9 učenca (vir: Statistični letopis RS, 1991, 494). Opazimo lahko, da se povprečno število učencev na oddelek v osnovnih šolah zmanjšuje, kar po naši definiciji razvoja kaže na možnost kvalitetnejšega napredka.

Literatura

Antončič, V., 1989, Indikatorji neekonomskih aspektov družbenega razvoja, zbornik s posvetovanja Vloga statistike v družbenem razvoju, Radenci, 29.-31. maj 1989.

Bajec, J., 1977, Društveni razvoj i mogućnosti njegovog merjenja, Savremena administracija, Beograd.

Baster, N., 1972, Development Indicators: An Introduction, v *Measuring Development, The role and adequacy of development indicators*, Frank Cass & Co. Ltd., str. 1-20.

Bogataj, M., Drobne, S., Ferlan, M., 1991, Register zgradb v jedru GIS-a, Geodetski vestnik, Ljubljana, let. 35, št. 3, str. 123-131.

Bogataj, M., idr., Informacijsko-upravljalški sistemi komunalnega oz. urba-

nega gospodarstva: Register zgradb in kataster zgradb kot podpora urbanemu managementu, raziskovalna naloga, FAGG, Ljubljana, februar 1992.

Friedman, A., 1992, *Decision Making Process for Choice of a Flexible Internal Partition Option in Multi-Unit Housing Using Decision Theory Techniques* in Montreal, referat, predstavljen na International Symposium on Design & Decision Support Systems in Architecture & Urban Planning, Eindhoven, 6.-10. 7. 1992.

Ivanšek, F., 1962, Človek in stanovanje, zbornik s seminarja Človek - stanovanje - naselje, Urbanistični inštitut LRS, Ljubljana, str. 1-45.

Ivanšek, F., 1988, Družina, stanovanje in naselje, Ambient, Ljubljana.

Jernejec, M., 1962, Stanovanjsko naselje danes in jutri, zbornik seminarja Človek - stanovanje - naselje, Urbanistični inštitut LRS, Ljubljana, str. 46-107.

Kramberger, A., 1987, Predlog za statistično spremljanje človekovega okolja, referat, predstavljen na 2. jugoslovanskem simpoziju Ekološka in ekonomska sovisnost, Maribor, 14.-15. oktober 1987.

Mlinar, Z., 1977, Antinomije v planiranju mestnega stanovanjskega okolja, v: Mestno stanovanjsko okolje, zbornik referatov s seminarja o raziskovalnih in načrtovalnih strategijah, Urbanistični inštitut SR Slovenije, oktober 1977, III/1-III/37.

Mlinar, Z., 1978a, Urbanizacija, urbanizem in sociologija, Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo, Ljubljana, april 1978.

Mlinar, Z., 1978b, Urbanistični kriteriji za urejanje stanovanjskih območij - Sociološki pristopi, Urbanistični inštitut SR Slovenije, Ljubljana.

Mlinar, Z., 1983, Humanizacija mesta (sociološke raziskave urbanizma in samoupravljanja v Novi Gorici), Založba Obzorja, Maribor.

Mlinar, Z., 1986, Protislovja družbenega razvoja, Delavska enotnost, Ljubljana, 1986.

Mlinar, Z., 1989a, Informacijska tehnologija in prostorsko-družbeni razvoj, Teorija in praksa, Ljubljana, let. 26, št. 5, str. 525-540.

Mlinar, Z., 1989b, Na poti v informacijsko družbo, Teorija in praksa, Ljubljana, let. 26, št. 10, str. 1194-1214.

Mlinar, Z., 1989c, Individualna avtonomija in človekove pravice v razvojni perspektivi, v: Socializem in demokracija, Študijski dnevi, Ljubljana, 23. in 24. november 1989, str. 219-240.

Mlinar, Z., 1990a, Od prostora krajev k prostoru tokov: prestrukturiranje ali razkroj teritorialno-družbene organizacije, Družboslovne razprave, Ljubljana, št. 10, str. 15-44.

Mlinar, Z., 1990b, Globalizacija, deterritorializacija i kulturni identitet, Kulturni radnik, Zagreb, let. XLIII, št. 3, str. 5-29.

Mlinar, Z., 1990c, Avtonomija in integracija v evropskem prostoru, Teorija in praksa, Ljubljana, let. 27, št. 12, str. 1541-1549.

Mlinar, Z., 1991, (Ne)samostojnost posameznika in spremembe v načinu življenja, Žirovski občasnik, 91, str. 51-56.

McGranahan, D., 1972, Development Indicators and Development Models, v Measuring Development, The Role and Adequacy of Development Indicators, Frank Cass & Co. Ltd., str. 91-102.

Pogačnik, A., 1984, Urbanistično planiranje, Fakulteta za arhitekturo, gradbeništvo in geodezijo, Ljubljana.

Sicherl, P., 1990, Slovenija zdaj (Primerjava indikatorjev razvitosti), Gospodarski vestnik, Ljubljana.

Stanovnik, P., Faleskini, R., 1992, Promet, telekomunikacije in nekateri splošni pogoji za razvoj sodobnih tehnologij v Sloveniji, referat na XII. Sedlarjevem srečanju, Postojna, 28. in 29. maj 1992.

Statistični letopis RS, 1982, Zavod Republike Slovenije za statistiko, Ljubljana.

Statistični letopis RS, 1986, Zavod Republike Slovenije za statistiko, Ljubljana.

Statistični letopis RS, 1990, Zavod Republike Slovenije za statistiko, Ljubljana.

Statistični letopis RS, 1991, Zavod Republike Slovenije za statistiko, Ljubljana.

Taylor, C. L., 1972, Indicators of Political Development, v Measuring Development, The role and adequacy of development indicators, Frank Cass & Co. Ltd., str. 103-109.

Trampuž, C., 1987, Informacijske osnove (banka podatkov) za sociološke raziskave razvojnih procesov v občinah SR Slovenije, Raziskovalni inštitut za sociologijo, raziskovalna naloga, Ljubljana.

Združeni narodi, 1984, Improving Concepts and Methods for Statistics and Indicators on the Situation of Women, New York.

Združeni narodi, 1991, Compendium of Social Statistics and Indicators 1988, New York.

Danijel JARC

Akma in Fabianijeva teorija urbanizma

ali Fabianijev "minimalizem"

O Maksu Fabianiju je bilo že veliko napisanega. Izčrpna bibliografija o njem je med drugim objavljena tudi v Pozzettovi monografiji kraškega arhitekta. Pozzetto poroča¹ o mnogih drugih Fabianijevih spisih, predvsem o družbenogospodarski študiji Krasa, ki pa je izginila v požaru med drugo svetovno vojno skupaj z obširnimi arhivom.

V pričujočem besedilu pa se bom osredotočil na najbolj obširno besedilo, ki ga je Fabiani objavil leta 1946: Akma, l'anima del mondo (Akma, duša sveta)². Želel sem namreč razumeti smisel Fabianijevega razmišljanja o človeškem razvoju in spoznati zaključke, do katerih je prišel.

Zakaj se je Fabiani ukvarjal z navidezno tako "mističnim", v resnici pa mnogo bolj racionalnim vprašanjem "bistva človeštva"? Kje je vez med študijem take vrste in njegovim delom urbanista in arhitekta? Ali se lahko razbere iz tega besedila njegova teorija urbanizma in arhitekture?

Primerno je pomisliti tudi na čas, v katerem je Fabiani pisal to besedilo, čas prve in druge svetovne vojne. V trenutku največjega razdiranja in pogube je Fabiani razmišljal o prenovi in gotovo je želel s svojim delom pripomoči k hitri pozabi vojnih grozot in k pravilnemu nadaljnjemu razvoju človeštva.

Besedilo začenjam z iskanjem smisla in pomena akme, z etimološkim izvorom besede same, strniti skušam glavne značilnosti Fabianijeve

analize razvoja človeštva in njegov etični pristop do tega. Na koncu postavljam rezultate njegove analize v odnos z arhitekturo in urbanizmom, tako da poudarim glavni smeri njegove teorije.

V Akmi je Fabiani prikazal svoj življenjski nazor, ki temelji na pojmu infinitezimalno majhnega. Na izredno preprosto, jasno in logičen način³ opiše to, kar je po njegovem mnenju bistvo sveta: akma.

Pomen izraza ni ključen, morda pa je zanimivo vprašanje, zakaj je Fabiani iskal prav v indijski kulturi izraz, ki bi najbolje osmisli pojem njegovega nazora. Odgovora nisem izsledil, vendar sklepam, da je Fabiani iskal ta arhetipski izraz prav v jedru indoevropske kulture, ki predstavlja izvor zahodnega sveta.

Akmi podobne pojme izsledimo že pri grških predsokratikih, Fabianijevemu nazoru pa je najbližji Anaksagoras Klazomenski⁴.

Anaksagoras je bil prepričan, da se snov oz. materija da deliti na neskončno drobne delce (take prasnovi imenuje homoiomerije) in da se delci med sabo mešajo in torej neprestano gibljejo, do neskončnosti. Iz prvotne statične tvorbe je duh spravil homoiomerije v gibanje. Po Anaksagorovem razmišljanju je torej duh ločen od materije. Takemu mnenju pa nasprotuje Fabianijeva razlaga, ki trdi, da je kakršen koli dualizem nesmiseln⁵. Podobno dinamično pojmovanje dogajanja v svetu ima tudi Heraklit Efeški s trditvijo, da je prvotna snov "praogenj" oz. "ognjeni duh"⁶.

In dalje je akma po svojih značilnostih podobna Anaksimandrovemu in Aristotelovemu "apeironu" (απειρον)⁷.

Glede na različne razlage lahko izhaja izraz apeiron iz "peras", (περας) ki pomeni meja, konec, kraj, cilj, ali pa "peira" (πετρα), ki pomeni izkustvo, izkušnja, znanje. S pojmom "apeiron" torej razumemo ne le nekaj, kar je neomejeno, brezkraino in torej neskončno, ampak tudi nekaj, kar je neznano in nepoznano, torej negativnega pomena. "Peiron" je